

[1–2020]

history – theory – criticism

**dějiny–teorie–kritika**



**[1–2020]**

Fakulta  
humanitních  
studií UK

Faculty  
of Humanities,  
Charles University



# Obsah | Contents

## 1. Studie a eseje | Studies and Essays

Editorial 7

**MARIE-ELIZABETH DUCREUX** – Early Modern Mobilities and People on the Move: An Epistemological Challenge  
*Raně novověké mobility a lidé v pohybu: epistemologická výzva* 9

**VLADIMÍR URBÁNEK** – Transfer vědění, nebo rétorika exilu? Pobělohorští exulanti a jejich sebezprezentace v písemnostech Hartlibova okruhu  
*Transfer of Knowledge or Rhetoric of Exile? Bohemian Exiles and their Self-Representation in the Hartlib Papers* 36

**RADMILA PRCHAL PAVLÍČKOVÁ** – Textové praxe Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic mezi rodinnou pamětí, kulturním překladem a exulantskou každodenností  
*The Textual Practices of Jan Jiří Harant of Polžice and Bezdruzice Between Family Memory, Cultural Translation and Exile Everydayness* 54

## 2. Diskuse a rozeprý | Discussions and Disputes

Editorial 99

**SAMUEL TRIZULJAK** – Klérofašizmus, alebo prezentizmus?  
*Clerical Fascism or Presentism?* 101

**MILOSLAV SZABÓ** – Kritická diskusia, alebo apológia?  
*A Critical Discussion or Apology?* 112

## 3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

**LIESBETH CORENS** – Confessional Mobility and English Catholics in Counter-Reformation Europe (Veronika Čápská) 139

**MAREN LORENZ** – Menschenzucht. Frühe Ideen und Strategien 1500–1870 (Michal Šimůnek) 142

<b>JAKUB RÁKOSNÍK, MATĚJ SPURNÝ, JIŘÍ ŠTAIF</b> – Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimity v letech 1848–1989 (Pavel Kladiwa)	145
<b>SARAH LEMMEN</b> – Tschechen auf Reisen: Repräsentationen der außer-europäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938 (Filip Herza)	150
<b>JAROMÍR MRŇKA</b> – Limity lidskosti: Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946 (Jakub Novotný)	153
<b>KATEŘINA LIŠKOVÁ</b> – Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989 (Jan Seidl)	157
<b>EVA HAHNOVÁ</b> – Češi o Čechách. Dnešní spory o dějiny (Veronika Středová)	166
Editorial Note	175
Upozornění redakce	177



# TRANSFER VĚDĚNÍ, NEBO RÉTORIKA EXILU? POBĚLOHORŠTÍ EXULANTI A JEJICH SEBEPREZENTACE V PÍSEMNOSTECH HARTLIBOVA OKRUHU<sup>1</sup>

Vladimír Urbánek

Transfer of Knowledge or the Rhetoric of Exile? Bohemian Exiles and their Self-Presentation in the Hartlib Papers

As documented in numerous recent historical studies, migration for religious reasons was closely related to the transfer of knowledge in the early modern period. The aim of this essay is to analyse the self-presentation of migrants from the Bohemian Lands during the Thirty Years' War who presented themselves as both persecuted religious exiles and as experts or innovators. This mixture of two discourses helped them negotiate their expertise and search for patronage using a correspondence network centred around the London-based polymath Samuel Hartlib. This communication network served as an informal intellectual infrastructure which facilitated knowledge transfer and functioned as an intermediary between the individual interests of historical actors and broader concerns of public interest. The article entails two case studies which discuss correspondence and other manuscript material produced by two historical actors in the 1630s and 1640s. The first deals with a Moravian noble, Johann Christoph Berger of Berg, who presented himself as a technological inventor, mine drainage expert and attempted to meet the demand for useful knowledge. The second case study deals with Cyprian Kin-

1 Studii věnuji Pavlu Flossovi k jeho životnímu jubileu. Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR 14-37038G „Mezi renesancí a barokem: Filosofie a vědění v českých zemích a jejich širší evropský kontext“ řešeného ve Filosofickém ústavu Akademie věd ČR. Děkuji Veronice Čapské a anonymnímu posuzovateli za cenné podněty k vylepšení textu.



ner, a Silesian scholar who reacted to Hartlib's project of the 'Office of Address'. Kinner presented himself as an expert in communication and offered to organise a branch of this office in Silesia engaging local scholars with the aim to create a network financed by the English Parliament. Both Berger of Berg and Kinner combined the narrative of exile, using various biblical allusions, with the self-confident rhetoric of experts and innovators who can offer their skills and knowledge in proof of their reciprocal usefulness.

**Keywords:** transfer of knowledge, religious exile, expertise, self-presentation, Bohemian Lands, Hartlib Papers.

Vladimír Urbánek is a Senior Researcher at the Department of Comenius Studies and Early Modern Intellectual History, Institute of Philosophy, Czech Academy of Sciences in Prague. urbanek@flu.cas.cz

Dne 15. února 1657 anglický matematik John Pell, tehdy vyslanec cromwelliánské Anglie v Curychu, psal svému dlouholetému příteli a podporovateli Samuelu Hartlibovi o „moravském umění tkaní“: „Není nepravděpodobné, že pan Komenský zná to malé tajemství moravského tkaní, o němž jsem Ti poslal před několika lety memoriál. Nechtěl bych ho obtěžovat s tím, aby ho popsals, ale pokud toto tajemství zná jeho manželka či některá z jeho dcer, přál bych si, aby jej naučila jednu z dcer pana Rulicia či jinou ženu, od níž by se tomu tkaní mohla přiučit alespoň jedna z mých dcer. Věřím totiž, že by z toho mohl být dobrý užitek pro lepší zaměstnání žen, než jaké nalézají nyní, totiž nesčetné hlouposti, jimiž ztrácejí velkou část svého času.“<sup>2</sup>

- 2 „It is not vnikely, that Mrs [sic !] Comenius knowes that petty Mysterie of Moravian Weaving, whereof I gave you a Memorial some yeares agoe. I would not have him troubled with the Description of it: but if his Wife or any Daughter of his know it, I could wish, that she would teach it to one of Mr Rulicius his Daughters, or some other, from whom at least one of mine might learne it. For I beleeve, there might be good vse made of it, for a better Feminine Employment, than they now finde, in innumerable fiddlefaddles wherein they waste a great part of their time.“ Sheffield University Library, Hartlib Papers (dále HP) 8/16/4A. Zde i dále citováno podle digitálních faksimilií a transkripcí publikovaných v rámci online elektronické edice *The Hartlib Papers*, (edd.) MARK GREENGRASS, MICHAEL LESLIE, MICHAEL HANNON, Sheffield: Digital Humanities Institute 2013 (<https://www.dhi.ac.uk/hartlib> (náhled 22. 9. 2019)). Úryvek z Pellova dopisu je součástí dalších výpisků k tématu tkaní, které si pořizoval Hartlib. Srov. následující poznámku. To, že právě Hartlib byl adresátem Pellova dopisu je vysoce pravděpodobné, není to však explicitně v rukopise uvedeno.

V této studii se nechci zabývat tématem genderových stereotypů sdílených raně novověkými učenici, podle kterých se ženy až na výjimky měly věnovat domácnosti a domácím pracím. Ani se nebudu blíže věnovat malým tkalcovským stavům užívaným ženami na Moravě a v Rakousích, jež tolik zajímaly Hartliba a jeho přátele, že se k diskusi o této dovednosti opakovaně vraceli ve svých dopisech z let 1653 a 1657.<sup>3</sup> Citát jsem uvedl z jiného důvodu. Pell se zmiňuje o rodinách dvou exulantů z náboženských důvodů, které našly útočiště v Amsterdamu. Jan Amos Komenský zde zakotvil spolu s třetí ženou Janou a dvěma dětmi po útěku z Lešna v době švédsko-polské války roku 1656. Reformovaný kněz Johannes Rulicius pocházel z Rýnské Falce, odkud odešel do exilu do Anglie a později do Nizozemí, kde se angažoval v organizaci sbírek na pomoc migrantům z náboženských důvodů, jako byl on sám, a stal se korespondenčním partnerem Komenského i Hartliba. Pellova zmínka dobře dokresluje, jaká očekávání mohla být spojována s přenosem dovedností, technologií, náboženských zvyklostí, filozofických tradic a odlišných kulturních vzorců chování, které zprostředkovali v zemích svého exilu migranti z náboženských důvodů. Ať již bylo „tajemství moravského tkaní“ tolik odlišné od způsobu tkaní v Nizozemí, Anglii či Švýcarsku, poznámka Johna Pella nás upozorňuje na drobném příkladu na obecnější fenomén. Exulanti a migranti obecně mohli být částí vstřícně naladěných kruhů v prostředí svého exilu vnímání jako někdo, kdo s sebou přináší nové a nezvyklé myšlenky, praktické návyky a technologie, které byly hodné pozornosti a mohly obohatit obyvatelstvo země, které je přijímaly. Zájem o „tajemství moravského tkaní“ tedy můžeme chápat jako metaforu očekávání spjatého s transferem vědění prostřednictvím migrantů, lze jej však interpretovat i v kontextu recipročního osvědčování užitečnosti. V tomto případě šlo o model užitečného zaměstnání pro ženy, jenž by eliminoval nečinnost, resp. neužitečné činnosti, které zvláště podle reformačních etických standardů sváděly ke hříchu.

Transfer vědění spojený s migračními vlnami z náboženských důvodů je samozřejmě fenoménem známým a studovaným současnou historiografií v mezinárodním kontextu. Příkladem klasického příspěvku k tomuto tématu zůstává i po letech studie Heinze Schillinga *Innovation through Migration*, která zkoumá hospodářské inovace šířené v německých zemích střední Evropy prostřednic-

3 Sheffield University Library, HP 8/16/1A–5B. Složka je nadepsána Hartlibovou rukou „Inventiones Textoriae Wolzogens“ a obsahuje výpisky z memoranda pro Johna Duryho a z dopisů Christiana Raveho, Johanna Moriaena, Joachima Hübnera a Johna Pella z let 1653 a 1657. Mimo jiné se zde uvádí, že podobný ruční tkalcovský stav, jaký používají moravské ženy pro tkaní hedvábných vest, měla i manželka Johanna Wolzogena.

tím nizozemských kalvínských migrantů v 16. a 17. století.<sup>4</sup> Jedním z posledních příspěvků k tématu je široce založená syntetická práce Petera Burkea *Exiles and Expatriates in the History of Knowledge*,<sup>5</sup> která se mimo jiné zabývá zásadní otázkou, jakým způsobem migrace, exilové vlny a vznik diaspor ovlivnily přenos a produkci vědění.

Specializované studie věnovaly pozornost různým náboženským skupinám a hospodářským, sociálním, intelektuálním a kulturním inovacím spojeným s jejich nedobrovolnými přesuny. Stačí připomenout například novokřtence nuceně migrující od 20. a 30. let 16. století ze západu Evropy do jejich středních a východních regionů, kteří byli nositeli některých technologických inovací, včetně produkce habánské keramiky.<sup>6</sup> Sociniáni vyhánění z polsko-litevského státu zosobňovali transfer radikálních antitrinitářských náboženských idejí, které ovlivnily rané osvícenství v Nizozemí a Anglii.<sup>7</sup> Naopak migrační vlna irských katolíků perzekvovaných anglickými protestanty směřovala nejen do Španělska, ale i do rekatolizovaných oblastí střední Evropy a nesla s sebou mimo jiné *revival* určitých filozofických tradic, jako byl scotismus.<sup>8</sup> Nejznámější a nejvíce studovanou migrační vlnou z náboženských důvodů v 17. století byli francouzští hugenoti, nuceně opustit Francii po odvolání ediktu nantského v roce 1685 a šířící do zemí svého exilu, zejména Braniborska, Nizozemí, Anglie, Irska a Ameriky, řemeslné dovednosti i sofistickou literární kulturu.<sup>9</sup>

Český pobělohorský exil byl z tohoto hlediska zatím studován jen nedostatečně, a to jak na poli sociálních, tak intelektuálních dějin. Jednou z mála výjimek je

- 4 HEINZ SCHILLING, *Innovation through Migration: The Settlements of Calvinistic Netherlanders in Sixteenth- and Seventeenth-Century Central and Western Europe*, *Social History* 16/1983, s. 7–33.
- 5 PETER BURKE, *Exiles and Expatriates in the History of Knowledge, 1500–2000*, Waltham (Mass.) 2017.
- 6 Srov. z poslední doby EMESE BÁLINT, *Anabaptist Migration and the Diffusion of the Maiolica from Faenza to Central Europe*, *History of Technology* 32/2014, s. 131–151.
- 7 Vedle klasické studie GÜNTER MÜHLPFORDT, *Arianische Exulanten als Vorboten der Aufklärung. Zur Wirkungsgeschichte des Frühationalismus polnischer und deutscher Arianer vom 16. bis ins 18. Jahrhundert*, in: *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa. Eine Sammlung von Materialien*, (ed.) Johannes Irmscher, Berlin 1962, díl 2, s. 220–246; srov. zejména JANUSZ TAZBIR, *Bracia polscy na wygnaniu. Studia z dziejów emigracji ariánskiej*, Warszawa 1977; MARTIN MULSOW, JAN ROHLS, *Socinianism and Arminianism: Antitrinitarians, Calvinists and Cultural Exchange in Seventeenth-Century Europe*, Leiden-Boston 2005.
- 8 JAN PAŘEZ, HEDVIKA KUCHAROVÁ, *The Irish Franciscans in Prague, 1629–1786*, Praha 2015.
- 9 Srov. alespoň vlivnou syntézu MYRIAM YARDENI, *Le Refuge huguenot: Assimilation et culture*, Paris 2002.

Jan Amos Komenský, jehož rozsáhlé dílo reprezentuje na poli filozofie a teorie výchovy příklad inovací šířených knižtiskem i neformálními komunikačními sítěmi typu korespondenčního okruhu Samuela Hartliba. Hartlibovy písemnosti zahrnující více než 25 000 rukopisných stran však skýtají daleko více možností pro studium transferu vědění mezi střední a západní Evropou prostřednictvím konfesijní migrace z českých zemí. Zároveň tento rozsáhlý korpus převážně epistolárních pramenů poskytuje řadu dokladů o tom, jak byl tento transfer vnímán samými historickými aktéry – exulanty i obyvateli hostitelských zemí, do nichž přicházeli a v nichž hledali způsoby sebe prezentace svých intelektuálních schopností a nových přístupů, rozhodujících při hledání mecenátu.

V tomto příspěvku se budu zabývat jen dvěma příklady intelektuálů, kteří opustili z náboženských a politických důvodů Moravu a Slezsko a byli v kontaktu s Hartlibovým okruhem. Dokladů o kontaktu exulantů z českých zemí s Hartlibem a sítí jeho korespondenčních partnerů je však více a některým jsem se již v minulosti věnoval.<sup>10</sup> Na rozdíl od studií, jež vycházejí z předpokladu, že migranti byli takřka automaticky nositeli inovací a aktéry kulturní výměny, se v této studii pokusím ukázat, že je užitečné studovat, jak byl tento jejich obraz dobově podmíněný a konstruovaný samotnými aktéry. Jednalo se přitom nejen o vstřícné kruhy v cílových zemích, které mohly vnímat nově příchozí jako zprostředkovatele intelektuálních a technologických inovací a nositele vítaných kulturních impulzů, ale i o samotné migranty, kteří vytvářeli a posilovali tento obraz tím, že se prezentovali zároveň jako pronásledovaní náboženští exulanti a jako experti či nositelé inovací, jejichž intelektuální schopnosti jim pomohou etablovat se v novém sociálním kontextu a najít mecenát. Jejich sebe prezentace tak kombinovala diskurz obětí, jež hledají útočiště, a diskurz expertů, kteří demonstrijí a prokazují svou užitečnost.

Témata, která se zde objevují, skýtají několik možností dalšího teoretického promyšlení. Jednak se tu jedná o specifický případ směny domnělých či skutečných expertních znalostí za mecenát či finanční podporu, která má zároveň reagovat na exulantský kontext. Pojem „expert“ přitom bývá často spojován až s 19. stoletím, kdy se objevuje v tištěných výkladových slovnících, encyklopediích a dalších publikovaných pramenech. V raném novověku se většinou nositelé expertního vědění označovali jinak a sporné je i to, co bylo označováno za

10 VLADIMÍR URBÁNEK, *Ve stínu J. A. Komenského. Česká exilová inteligence v Hartlib Papers*, *Studia Comeniana et historica* 26 (55–56)/1996, s. 123–136.

expertní vědění.<sup>11</sup> Přitom je zjevné, že poptávka po specializovaném vědění ze strany raně novověkého státu, univerzit, učených společností i soukromých mecenášů stoupala. Zatímco univerzitní prostředí zůstávalo většinou konzervativní a existenci expertních znalostí mimo institucionalizované disciplíny a univerzitní curriculum často popíralo, šlechtičtí mecenáši, nově zakládané učené společnosti i neformální komunikační sítě republiky učenců byly otevřenější různým formám vědění a dobové „expertizy“. Proto nabývala na významu sebe prezentace „expertů“, předvádějících svou expertizu jako zkušenost nabytou praxí na rozdíl od čistě knižního vědění, jako sféru užitečných dovedností, které mohou přinést profit státu, mecenášům či širší veřejnosti. Do jaké míry tedy měla demonstrovaná domnělá či skutečná expertiza povahu komodity směřované za patronát, jednorázový finanční zisk či pravidelný příjem? Zde do hry vstupuje status exulantů, kteří využívali individuální nebo skupinové pomoci, finančních sbírek či podpory na studiích, jež byly motivovány nábožensky, resp. konfesijní solidaritou.<sup>12</sup> Obvykle se za takovou podporu reciprocita neočekávala, přesto v řadě případů byla realizována formou daru (často se jednalo o literární dar – báseň, dedikaci apod.). Vedle toho však někteří z migrantů recipročně nabízeli svou expertizu, sdílení dovedností či užitečných znalostí.<sup>13</sup> Jejich nabízené expertní znalosti jsou zajímavé tím, že vznikaly mimo hierarchizovaný systém univerzitní učenosti, v nejisté sociální situaci exulantů z náboženských důvodů a často prezentované jako vědění importované v důsledku této situace.

Jejich sebe prezentace tak dobře zapadá do konceptu performativní povahy různých praxí raně novověkého diskurzu expertů. Podle Erica Ashe raně novověký expert neměl k dispozici institucionální potvrzení svých znalostí, jež v moderní době poskytují univerzity, vládní instituce či profesní organizace.<sup>14</sup> Jeho expertiza se tak většinou vyjevovala jako obezřetně vytvářený vztah mezi expertem a publikem, které chtěl přesvědčit o své důvěryhodnosti. Vedle ma-

- 11 Srov. ACHIM LANDWEHR, *The Expert in a Historical Context: The Case of Venetian Politics*, in: *Experts in Science and Society*, (edd.) Elke Kurz-Milcke, Gerd Gigerenzer, New York 2004, s. 215–230
- 12 Srov. zejména OLE PETER GRELL, *Brethren in Christ: A Calvinist Network in Reformation Europe*, Cambridge 2011.
- 13 Ke směně darů v raném novověku srov. klasičtí práci NATALIE ZEMON DAVIS, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Oxford 2000; nověji IRMA THOEN, *Strategic Affection? Gift Exchange in Seventeenth-Century Holland*, Amsterdam 2007.
- 14 ERIC ASH, *Introduction: Expertise and the Early Modern State*, *Osiris* 25/2010, s. 1–24; srov. diskusi Ashových tezí v JORIS VANDENDRIESSCHE, EVERT PEETERS, KAAT WILS (edd.), *Scientists Expertise as Performance: Between State and Society, 1860–1960*, London-New York 2016, s. 5–6.

teriálních produktů nabízených či vytvářených expertem, status experta závisel na jeho schopnosti přesvědčivě prezentovat své kompetence, a získat tak pro ně veřejné uznání. Součástí této schopnosti bylo i umění vycházet vstříc poptávce na stále se rozšiřujícím trhu vědění a zájmům různých skupin na tomto trhu zainteresovaných.<sup>15</sup>

Právě tuto poptávku a tyto zájmy spoluvytvářela korespondenční a informační síť kolem Samuela Hartliba. Byla však zároveň i publikem, vstřícně reagujícím na zprávy o inovacích, vynálezech a reformách všeho druhu, podpůrnou sítí pro exulanty-souvěrce ze zemí postižených válkou či náboženskou perzekucí, neformální intelektuální infrastrukturou iniciující řadu reformních a inovačních projektů i zprostředkovatelem mezi nabídkou expertního vědění a poptávkou ze strany státu (anglického parlamentu a později Cromwellovy vlády) a individuálních mecenášů. Všechny tyto funkce rozvíjené Hartlibem v rámci korespondenční sítě měly přispívat k realizaci „veřejného zájmu“ a akcelerovat cirkulaci a transfer vědění. Mezi desítky inovátorů, které Hartlibův okruh podporoval (mimo jiné i z řad huguenotů), lze zařadit i níže diskutované dva migranty z náboženských důvodů pocházející z českých zemí.<sup>16</sup>

Jedním z moravských exulantů, kteří vstoupili do styku s Hartlibovým okruhem, byl rytíř Jan Kryštof Pergar z Pergu (z Vohančic a Herutic/Heroltic), který se v exilu častěji psával jako Berger von Berg. Pergar patřil k předním představitelům stavovského povstání na Moravě, stal se komorníkem krále Fridricha Falckého a z pověření stavovské vlády regentem králových statků Mikulov a Kroměříž, které povstalci zabavili kardinálu Františkovi z Ditrichštejna. Pergar opustil zemi brzy po bitvě na Bílé hoře, patentem kardinála Ditrichštejna byl 2. září 1622 spolu s dalšími patnácti moravskými představiteli povstání prohlášen za propadlého ctí, hrdlem a statky (konfiskovány mu byly zámek a statek ve Vohančicích). Nejpozději od roku 1624 žil v severoněmeckém Stade a patrně roku 1630 se přestěhoval do Anglie.<sup>17</sup>

15 E. ASH, *Introduction: Expertise and the Early Modern State*, s. 1–24.

16 K inovacím, praktickým projektům a podpoře huguenotských inovátorů v rámci Hartlibova okruhu srov. CHARLES WEBSTER, *The Great Instauration: Science, Medicine and Reform, 1626–1660*, London 1975, zejména s. 217–241, 369–376. Srov. rovněž nověji VERA KELLER, *Knowledge and the Public Interest, 1575–1725*, Cambridge 2015, s. 167–198.

17 K politické kariéře a exulantským počátkům Jana Kryštofa Pergara z Pergu, srov. JAROSLAV PROKEŠ, *Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře*, Časopis Matice moravské 48/1924, s. 99; OTAKAR ODLOŽILÍK, *Ze zápasů pobělohorské emigrace*, Časopis Matice moravské 56/1932, s. 15; FRANTIŠEK HRUBÝ, *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636*, Brno 1937, díl 1, s. 187–190, 263–265, 280–282.

Na podzim 1632 přijel do Lešna a podle Komenského podání poradil představitelům Jednoty bratrské obrátit se s prosbami o finanční pomoc do Anglie. Během svého několikaměsíčního pobytu v Lešně Pergar pomáhal Komenskému v jeho pokusech sestrojít *perpetuum mobile*. Společně zřejmě zkonstruovali přístroj, který měl dvacet čtyři závaží, a přestože se jim nepodařilo uvést jej do chodu, Komenský se i v dalších letech myšlenkou na sestrojení perpetua mobile zabýval, a to prakticky až do konce života.<sup>18</sup>

Pergar se v květnu 1633 vrátil do Anglie a získal si jistou proslulost v Hartlibově okruhu jako expert na vysoušení dolů. Sblížil se zejména se samotným Hartlibem, dále s představitelem parlamentní opozice Johnem Pymem a s vynálezci Francisem Kynastonem, Henrym Gellibrandem a Casparem Kalthoffem. Několik dokumentů spojených s Pergarovými aktivitami v Anglii a Nizozemí se dochovalo v Hartlib Papers a byla jim věnována určitá pozornost.<sup>19</sup>

V Hartlibových písemnostech se však dochovaly i další Pergarovy dopisy včetně nedatovaného otevřeného listu z poloviny 30. let, v němž se moravský rytíř obrací na potenciální podporovatele a hledá finanční prostředky pro své vynálezy. Text je pozoruhodným dokladem rétorické strategie, v níž Pergar kombinuje líčení svého exulantského údělu se sebe prezentací jako zdatného vynálezce. Do-

- 18 Ke Komenského popisu této epizody srov. jeho rukopisné dílko *De arte spontanei motus, quem perpetuum vocant (...) relatio* (1639), vydané Julií Novákovou v *Díle Jana Amose Komenského*, díl 12, Praha 1978, s. 311–323, 348–373, zde s. 315, a jeho polemiku se Samuelem Martiniem z Dražova *Na spis proti Jednotě bratrské (...) Ohlášení*, Leszno 1636, vydanou v edici *Věškeré spisy J. A. Komenského*, díl 17, Brno 1912, s. 279–448, zde s. 423, 430–431. V rukopisném díle je Pergar zmíněn jen jako „gentilis meus“. Identifikaci osoby provedla Julie Nováková. Srov. JULIE NOVÁKOVÁ, *J. K. Pergar – der Initiator von Komenskýs Versuchen zum Perpetuum Mobile*, Mitteilungsblatt der Comeniusforschungsstelle im Institut für Pädagogik der Ruhr-Universität Bochum 15/1982, s. 10–13.
- 19 K zájmu Hartlibova okruhu o Pergara jako vynálezce a inovátora, srov. CH. WEBSTER, *The Great Instauration*, s. 48, 218, 358–359; *The Letters of Sir Cheney Culpeper (1641–1657)*, (edd.) M. J. BRADDICK, MARK GREENGRASS, in: *Camden Miscellany 33, Camden fifth series 7, Seventeenth-century Political and Financial Papers*, Cambridge 1996, s. 166, pozn. 7. Pro memoranda vztahující se k Pergarovým vynálezům, srov. HP 8/63/1A–2B, 71/12/1A–17B. Julie Nováková vydala dva dokumenty vztahující se k Pergarovi. Jedná se o jeho smlouvu s Casparem Kalthoffem datovanou 1. lednem 1640 a podepsanou rovněž Hartlibem a jeho spolupracovníky Haakem a Hübnerem, HP 48/4/1A–2B (J. NOVÁKOVÁ, *J. K. Pergar – der Initiator*, s. 12–13) a o dopis Pergara Hartlibovi, 24. prosince 1638 z nizozemského Alkmaaru, HP 31/23/1A–B (TÁŽ, *Der Brief des Johann Christoph Pergar an Samuel Hartlib vom 24. 12. 1638*, *Acta Comeniana* 6/1985, s. 179–183).

pis byl zřejmě šířen Hartlibem v kruzích potenciálních mecenášů z řad anglické šlechty.<sup>20</sup>

Pergar nejprve představuje sebe a líčí celkovou situaci, v níž se jako exulant nachází. Používá přitom *loci communes* exilové literatury a časté aluze na Písmo: „Jsem jeden z těch, které Bůh rozprášíl a poslal do ciziny, takřka do všech koutů celého křesťanského světa, aby se stali živoucí a očividnou reprezentací veškerého Josefova utrpení a celého toho přetěžkého a bolestného stavu, v němž jsou již tak dlouhou dobu církve Německa sužovány a utlačovány. [...] Za těchto podmínek našel všemohoucí Bůh potěšení v tom, že mě asi před pěti lety z důvodu největšího nedostatku všech základních životních potřeb poslal spolu s celou mou rodinou do tohoto slavného království Velké Británie.“<sup>21</sup>

Pergar klade otázku, proč s ním Bůh takto nakládá. A naznačuje, že nezaujatý úsudek o tom mohou vyslovit ti, k nimž ho Bůh poslal.<sup>22</sup> Od té doby, kdy jeho vlastní země Morava podlehla zkáze a rozvratu, byly potlačeny církve a on sám ztratil své statky, povolání, prostředky a zaměstnání, musel si vydělávat práci, která by mu zaopatřila prostředky pro život a byla užitečná jiným. A proto se začal věnovat matematicko-mechanickým spekulacím, v nichž čas od času nacházel potěšení a pěstoval je již v dobách hospodářského rozkvětu před tím, než válečné události postihly jeho vlast.<sup>23</sup> Pergar tak svou sebe prezentaci coby vynálezce odvíjí od narace o exulantském údělu a úloze, která mu byla v rámci společenských i osobních kataklyzmat přisouzena.

V další části svého memoranda předkládá seznam svých dvanácti vynálezů, které, jak říká, již zčásti zdokonalil a zčásti má dostatečné a nezvratné podklady,

20 Dopis se dochoval ve dvou písařských kopiích v anglické verzi pořízených s největší pravděpodobností na Hartlibův popud. Kopie uložená v Hartlib Papers (HP 71/12/1A–7B) není datovaná; druhá kopie datovaná dubnem 1636, jež byla původně rovněž součástí Hartlibových písemností, je nyní uložena v British Library, Add MSS 4429. Úvodní pasáže jsou dochovány i v nedatované latinské verzi, srov. HP 8/63/10A–11B.

21 HP 71/12/1A: „I am one of those whom God dispersed & sent abroad almost in all the Corners of the whole Christian world to become a lively & ocular representation vnto all of the Affliction of Ioseph & of that most heavy and greivous condition the Churches of Germany are hitherto for soe long a tyme distressedd & oppressed withall. [...] Thus Conditionated it hath pleased Almighty God to send me likewise with my whole family into this renowned kingdome of Greate Brittain about some 5 yeares agoe in the greatest streights of all necessary supply & livelyhood.“

22 HP 71/12/1A.

23 HP 71/12/1B–2A.



jak je zdokonalit. Tím chce prokázat, že jeho práce není jen nějakým sněním, ale je reálná a experimentální.<sup>24</sup>

První mechanický vynález, který předkládá, je jakýsi jeřáb, který měl zvedat až do výše 100 yardů předměty těžké až 12 000 liber (6 000 kg) a přenášet je jak na zemi, tak z lodi na loď či na pevninu a také ve velkých budovách a v dolech. Šlo jej prý využít i pro vyzvedávání potopených věcí z řek a rybníků. Takový stroj by přitom měl obsluhovat stejný počet mužů jako běžný jeřáb zvedající stejnou váhu do výše 10 yardů. Pergarův stroj prý může podle slov pisatele nahradit všechny doposud používané. Lehce se s ním manipuluje a snadno se transportuje z místa na místo, lze jej snadno použít i na špatně přístupném místě, přenáší menší i větší váhy. Pergar prý stroj vyzkoušel v Nizozemí pro záchranu potápějící se lodi, a to za přítomnosti mnoha set lidí, což může prokázat svědeckými dopisy. Nyní jej má v Londýně a nabízí, že předvede, co vše umí, těm, kteří mají zájem a přispějí na jeho vynálezy.<sup>25</sup>

Signifikantní je v této pasáži sebevědomě uplatňovaná rétorika vynálezce. Pergar tu píše o „svém“ vynálezu („My first Mechanicall Invention“, „this one Instrument of mine.“),<sup>26</sup> důležitá je i zmínka o osobní demonstraci vynálezu a o dopisech osvědčujících pravdivost jeho tvrzení („I haue made triall in Holland in the presence of many hundreds of people as I can shew by the (...) testimoniall letters I have gotten there in this behalfe.“)<sup>27</sup> i nabízená ochota takovou demonstraci znovu provést v Londýně. Příznačné je rovněž to, že Pergar dodává váhy „svému vynálezu“ poukazováním na nedostatky všech dosavadních strojů stejného typu („those vulgar engines“).<sup>28</sup> Tím vším se snažil performovat svou kompetenci a expertizu, jež podle výše citované zmínky měly dokládat i referenční dopisy a rovněž nabídka veřejně demonstrovat vynález.<sup>29</sup>

Jeřáby byly známé a používané v severonizozemských přístavech od 14. století. Zdá se však, že Pergarův návrh byl učiněn v pravou chvíli, totiž v období, kdy došlo v první polovině 17. století k boomeru ve výrobě přístavních jeřábů, kdy na-

24 HP 71/12/3A: „Now for the better satisfaction of every one & to shew that I haue good ground for what I vndertake withall to evidence that my manner of working is not Imaginary but reall & experimentall I will set downe here some of these my Inventions whereof part I haue already perfected & part I have sufficient & Infallible ground for how to perfect them.“

25 HP 71/12/3A–4B.

26 HP 71/12/3A, 71/12/4A.

27 HP 71/12/4B.

28 HP 71/12/4A.

29 Srov. E. ASH, *Introduction: Expertise*, s. 11, který upozorňuje na performativní hodnotu takových demonstrací pro získání mecenátu.

příklad v Rotterdamu se zvýšil jejich počet z jednoho v roce 1575 na čtyři v polovině následujícího století.<sup>30</sup> A nizozemská zkušenost nepochybně hrála zásadní roli i v Pergarově případě. Návrh tedy s největší pravděpodobností vycházel vstřícně popotávce po podobných technologických inovacích i v Anglii.

Druhým vynálezem předkládaným Pergarem je dvou- či čtyřkolový vůz nebo vagon, který je schopen měřit ujetou vzdálenost. Je ho možné využít v Londýně pro transport osob, které by nemusely platit za půldenní nebo celodenní pronájem. Dalším využitím je měření vzdáleností v krajině bez ohledu na to, zda jde o rovinu či pahorkatinu, a možnost použít takové měření pro zakreslování do map. Taková metoda je podle Pergara daleko přesnější než pouhá optická měření nebo výpočty a dá se použít i pro účely vojenské.<sup>31</sup>

Ostatních deset „vynálezů“ či spíše popisů inovačních nápadů má opět co do činění s dopravou, měřením či řemeslnou výrobou. Zlepšovací návrhy se týkají mimo jiné provozu větrných i vodních mlýnů v dobách bezvětrí nebo velkého sucha, mlýnků na zrní či koření, pohonu kovářských měchů, utahování tiskařských lisů, měření velkých hloubek, měření vzdáleností pomocí balistiky střel, zavlažování zahrad, bezpečného průjezdu lodí různých velikostí pod oblouky londýnského mostu a nakonec vynálezu pojízdného vagonu vybaveného jako místnost nábytkem, krbem a stolem pro dvanáct lidí.<sup>32</sup>

Pergar tyto vynálezy prezentuje jako výsledek svého pozorování, umu a konstruktérské zdatnosti. Shromážďoval je prý během patnácti let svého exilu a pronásledování – a nabízí je nyní k obecnému prospěchu.<sup>33</sup> Pokud nenajde podporu, všechny tyto potřebné vynálezy zůstanou skryté a v zapomnění a nic dobrého lidské společnosti nepřinesou. Pokud by dostal podporu pro další vylepšení vynálezů a pro vyřešení svých potřeb, slibuje, že jména mecenášů budou náležitě zveřejněna.

Podobných žádostí a memorand sepsal Pergar víc. Například v nedatované deklaraci, jež se dochovala v latinské i anglické verzi,<sup>34</sup> se obrací ke králi a předkládá podrobný popis stroje na zvedání těžkých předmětů podobného „prvnímu

30 KAREL DAVIDS, *The Rise and Decline of Dutch Technological Leadership: Technology, Economy and Culture in the Netherlands, 1350–1800*, Leiden–Boston 2008, díl 1, s. 103–104

31 HP 71/12/4B–5B. Vozy se používaly k pronajmutí na ulicích Londýna od roku 1605.

32 HP 71/12/5B–7A.

33 HP 71/12/7A: „These & other such like as I dare presume not vnprofitable Inventions which for want of other Employments & to make as good vse of my tyme as I could I haue bene collecting & essaying within these 15. yeares of my exile & Banishment. I herewithall doe offer vnto the Common good being stedfastly assured that they wilbe very vsefull & profitable...“

34 HP 8/63/19A–21B (anglická verze); HP 8/63/17A–18B (latinská verze).

mechanickému vynálezu“. Dokonce nabízí, že svůj stroj předvede na stavbě kostela sv. Pavla (mohlo jít o St Paul's Church v Covent Garden), aby se prokázalo, nakolik předčí všechna dosavadní podobná zařízení.<sup>35</sup> Svůj osud spojuje s mecenátem ze strany krále, jehož blahu a prospěchu chce svým vynálezem sloužit.<sup>36</sup> Další žádost tohoto typu byla adresována starostovi Londýna (Lord Maior of the City of London) a jeho radním, kteří již jednou Pergara finančně podpořili. Pergar se na ně obrací s novou žádostí o finanční pomoc dříve, než představí své vynálezy širší veřejnosti. Zmiňuje se rovněž o posudcích na tyto vynálezy, které získal od odborníků na mechaniku a matematiku.<sup>37</sup> Jednalo se s největší pravděpodobností o posudek<sup>38</sup> profesora astronomie na londýnské Gresham College Henryho Gellibranda a jeho kolegy Johna Wellse. Doporučovali v něm zejména dva „modely nástrojů“ na měření vzdáleností a hloubek, ale i jiné vynálezy tohoto „ctihodného muže“, které prý jsou velmi užitečné. Pergar tu tedy využíval expertní autoritu a sociální prestiž dvou institucionálně zakotvených profesorů, aby pomocí jejich dobrozdání posílil vlastní renomé experta a zvýšil šance na získání mecenátu.

Jak je zjevné z jeho rukopisných *Ephemerides*, Hartlib považoval Pergarovy vynálezy za vynikající a užitečné pro společnost.<sup>39</sup> Zároveň si však poznamenal, že šlechtici, jimž Pergar své vynálezy prezentoval, nerozuměli jejich užitečnosti

35 HP 8/63/20B: „its use might especially appeare in the present structure of St Paul's Church“. Touto pasáží Pergar opět performuje svoje expertní znalosti a snaží se o nich přesvědčit potenciálního královského mecenáše.

36 HP 8/63/23A: „But for as much as God hath vouchsafed me a sure, & peaceable harbour vnder his Majesties wings I acknowledge my selfe much engaged to this kindome; and therefore this is my cheife care, according to that abilitie which God hath bestowed on me to advance the welfare of his Majestic and to wayte with patience for such subsidiaries to my (...) present great (...) necessitie, as it shall please God to send me.“

37 HP 8/63/25A.

38 Opis tohoto dobrozdání datovaného 27. 6. 1634 se rovněž dochoval v Hartlib Papers, srov. HP 71/12/11A–11B. Srov. MORDECHAI FEINGOLD, *Gresham College and London Practitioners: the nature of the English Mathematical Community*, in: Sir Thomas Gresham and Gresham College: Studies in the intellectual history of London, (ed.) FRANCES AMES-LEWIS, Aldershot 1999, s. 174–188.

39 Srov. *Ephemerides*, after 11 July 1634, HP 29/2/34A; *Ephemerides*, after January 1635, HP 29/3/23B, 29/3/34B–35A; *Ephemerides*, cca October 1635, HP 29/3/41B; *Ephemerides*, cca November 1635–cca February 1636, 29/3/52A; ale srov. i pozdější menší entusiasmus *Ephemerides*, 1640 (February–August), HP 30/4/46B: „Bergerianæ Inventiones are for the most part nothing else but new Applications vpon old Principles or Inventions.“

a Pergar sám nebyl schopen jim jejich význam vyložit. Zde nepochybně hrála roli jeho nedostatečná znalost angličtiny.<sup>40</sup>

Druhým příkladem exulanta, který využíval své zapojení do Hartlibovy komunikační sítě k sebe prezentaci svého exulantského postavení i k prezentaci svých intelektuálních schopností a užitečnosti pro Hartlibovy širší projekty, je slezský lékař, lingvista, pedagogický reformátor a Komenského spolupracovník Cyprian Kinner († 1649).<sup>41</sup> Kinner studoval na březském (Brzeg, Brieg) gymnáziu ve Slezsku, kde poznal Samuela Hartliba a Abrahama Frankenberga, později na univerzitě v Padově, kde získal roku 1630 doktorský gradus. Po návratu do Slezska působil jako dvorský lékař v Břehu, po nějakou dobu také v císařských diplomatických službách. V polovině 30. let navštívil Sedmíhradsko, kde se setkal a spolupracoval s Johannem Heinrichem Bisterfeldem a Johannem Heinrichem Alstedem. Po návratu ze Sedmíhradska opět působil v rodném Slezsku, které však definitivně opouští v důsledku válečných událostí a stěhuje se roku 1644 s rodinou do Elblágu. Zde spolupracuje v letech 1644–1647 s Komenským, vzájemné vztahy však trpí spory o financování jejich spolupráce ze strany Louise de Geera a Kinnerovou značnou intelektuální samostatností i ambiciózností. Dopis Samuelu Hartlibovi z 19. června 1647 odráží tuto situaci.<sup>42</sup>

Kinner se prezentuje jako schopný a sebevědomý organizátor, který by zvládl zaměstnat další německé učence na rozpracování vlastních didaktických návrhů. Vyjadřuje přitom důvěru v jejich schopnosti, zatímco pokud jde o anglické učence, jejichž pomoc mu Hartlib nabízel, píše opatrně a ve vši uctivosti, že s nimi nemá žádné zkušenosti.<sup>43</sup> Slibuje rychlé dokončení díla, pokud by se podařilo, jak

40 *Ephemerides*, after 11 July 1634, HP 29/2/23A–23B. Ještě v listopadu 1639 žádal John Pym, pro něhož Pergar pracoval při vysoušení uhelných dolů, v dopise Hartliba, aby Pergarovi přeložil instrukce do jeho „vlastního jazyka“. Srov. John Pym Hartlibovi, 14. 11. 1639, HP 31/3/11A.

41 O vztazích Komenského a Kinnera a Kinnerových kontaktech s Hartlibem srov. G. H. TURNBULL, *Hartlib, Dury and Comenius: Gleanings from Hartlib's Papers*, London 1947, s. 382–440. Srov. rovněž *Jan Amos Komeňski i jeho korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga: 1642–1648*, (edd.) WILLIAM J. HITCHENS, ADAM MATUSZEWSKI, JOHN T. YOUNG, Leszno 2017.

42 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/7A–11B. Turnbull zmiňuje dopis a některé jeho pasáže a stručně si všimá Kinnerova zájmu o *Office of Address*. Srov. G. H. TURNBULL, *Hartlib, Dury and Comenius*, s. 416, 421–422.

43 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/7A: „In Germaniâ novi; qvorum operâ in evestigandis Rerum aut Signaturis, aut Compositionibus, Resolutionibusvê, (scis, istos esse priores, adeoque potiores, Didacticæ meæ gradûs), ad directionis meæ præscriptum, uti confidam. An tale quid apud vos sperandum, pronunciare neqveo: qvia vestrates, tametsi forsan nostratibus haud inferiores eatenus mihi incogniti.“

zamýšlí, rozdělit práci tak, aby někteří byli zodpovědní za styl, jiní za strukturu díla a další za ostatní aspekty. On sám by si ponechal supervizi nad jednotlivými pracemi i celým dílem. Zejména mu jde o možnost získat zaměstnání a stálý příjem od Hartliba a pracovat pro jeho projekt informační kanceláře známé jako *Office of Address*.<sup>44</sup>

Jen o měsíc dříve Hartlib publikoval tiskem dílko svého přítele Johna Duryho *Considerations tending to the Happy Accomplishment of Englands Reformation in Church and State*, které opatřil vlastní předmluvou.<sup>45</sup> Jednou z podsekcí této kanceláře měla být i *Office of Address for Communications* zaměřená na duchovní záležitosti: náboženství, vzdělanost/vědění a vynálezy.<sup>46</sup> Tato státem placená instituce měla mít sídlo v Oxfordu a její správce měl mít na starosti nejen všechny druhy rejstříků, inventářů a katalogů mapujících tyto tři duchovní oblasti, ale rovněž měl udržovat korespondenci s učenými muži v různých zemích. Zatímco Komenský, který již v zimě 1641–1642 rozpracoval svou ideu *collegia lucis* v rukopisné verzi spisu *Via lucis*, se k Hartlibově iniciativě stavěl dost chladně, Kinner ji přijal entuziasticky:<sup>47</sup> „Velmi se mi zamlouvá institut pro korespondenci, který zamýšlíte otevřít v Anglii, a nemyslím si, že bych byl neužitečný při takovém úkolu, jímž mě snad chceš pověřit. Tento způsob života není v rozporu s mým vrozeným nadáním, neboť, pokud to tak mohu říci, věnoval jsem se jednu

44 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/7A: „Aliis assignare constitui characteristicam; aliis Anatomiam, aliis alia: ut ad ‚infallibiles‘ normas pertinent omnia in Subjectis omnibus; repetitis toties experimentis dum ad sensuum usque evidentiam patecant omnia sic, qvomodo cupio. Hac ratione à pluribus citò absolvi poterit, qvod à me uno heri forsitan fiet. Meum autem fuerit, ut normas agendorum cuius præscribere, singulorumque operis præesse, sic repertas hac viâ veritates in systema colligere eo, qvo dixi, modo. Qvod si jam Communicationum illi Officio adhibendus qvoque sim: impossibile foret, et hîc et ibi virum me præstare: qvia sic nimis distraheret.“

45 JOHN DURY, *Considerations tending to the Happy Accomplishment of Englands Reformation in Church and State*, London 1647; výklad tohoto spisku srov. CH. WEBSTER, *The Great Instauration*, s. 68–77; *Samuel Hartlib and the Advancement of Learning*, (ed.) CHARLES WEBSTER, Cambridge 1970, s. 44–47; podstatnou část vydal Webster tamtéž, s. 119–139.

46 J. DURY, *Considerations*, s. 45–46; *Samuel Hartlib and the Advancement*, s. 131–132.

47 Komenský vyjádřil pochybnosti o užitečnosti takového podniku ve svém dopise Hartlibovi z 21. ledna 1647. Srov. *Jana Amosa Komenského korespondence*, (ed.) ADOLF PÄTERA, Praha 1892, s. 126–129, zde 128. Srov. VLADIMÍR URBÁNEK, *J. A. Comenius and the Practice of Correspondence Networking: Between the Office of Address and the Collegium Lucis*, in: *Gewalt sei ferne den Dingen! Contemporary Perspectives on the Works of John Amos Comenius*, (edd.) Wouter Goris, Meinert A. Meyer, Vladimír Urbánek, Wiesbaden 2016, s. 305–306.

dobu cele komunikaci, a díky tomu jsem s dosti značným zdarem navázal přátelské vztahy s mnoha předními muži učeného světa.<sup>48</sup>

Kinner tu sám sebe prezentuje jako experta na komunikaci, výraz, jež tu sám o sobě užívá, je *totus communicativus*, který volně koresponduje s dobovým anglickým pojmem pro zpravodaje (*intelligencer*), jenž se hojně užíval v Hartlibově korespondenci. V jiném dopise z téhož roku, když obhajuje svůj systém harmonické výuky, píše o sobě jako o expertovi (*expertus*).<sup>49</sup> Expertem je v tomto smyslu ten, kdo je zkušený, zvěhlý v nějaké oblasti vědění a kdo je schopen prokázat své zkušenosti a znalosti. Tato zkušenost zároveň staví na praxi, nikoli na četbě autorit.<sup>50</sup>

Kinner se snažil přesvědčit Hartliba, aby zřídil pobočky *Office of Address* v kontinentální Evropě. Hartlibův projekt by měl přitáhnout učence ze střední Evropy, skvělé talenty, které válka a náboženské pronásledování vyhnaly z domovů a nyní se porůznu skrývají. Kinner neopomene vychválit předválečný rozkvět vzdělanosti v rodném Slezsku, kde prý působilo tolik vynikajících hlav, včetně dětí ze selských rodin, které získaly vzdělání. Podle Kinnerových představ měli být tito vzdělanci zdecimovaní válkou vytaženi ze svých skrýší, a pokud budou financováni přímo anglickým parlamentem, mohli by dodávat týdně nebo měsíčně zprávy o nových objevech a vědeckých novinkách.<sup>51</sup> Kinner tak ve své korespondenci vyjednává a hledá podporu nejen pro uznání svých vlastních schopností a potenciální role experta, nýbrž zástupně se snaží prosadit a legitimizovat i význam a vliv celé skupiny slezských učenců.<sup>52</sup>

Kinner používá vysoce figurativní jazyk plný biblických aluzí. Tito učenci, kteří se skrývají v tmách, tyto znamenité hlavy jsou ve skutečnosti synové světla (*filii*

48 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/7B: „Commercii illius literarii, quod in Anglia aperire cogitatis, institutum valde mihi arridet: nec puto me frustra in tali, quale mihi assignatum cuperes munere futurum. Non enim ab indole meâ id ‚vitæ genus‘ discrepat: qui olim totus (ut sic dicam) communicativus fui; et ob id plurimum rei literariæ optimatum familiaritatem contraxi, successu satis felici.“ Děkuji dr. Martinu Steinerovi, že uhladil a zpřesnil můj kostrbatý překlad.

49 Kinner Hartlibovi, 9. 10. 1647, HP 1/33/16A–16B. Srov. E. ASH, *Introduction: Expertise*, s. 4, o používání slova „expert“ jako adjektiva v anglických textech v 16. století. Zároveň Ash upozorňuje (s. 6) s odkazem na Petera Deara, že fráze *expertus sum* znamená „jsem zkušený“ či „mám zkušenost“ ve smyslu rutinní zkušenosti. Srov. PETER DEAR, *Mysteries of State, Mysteries of Nature: Authority, Knowledge and Expertise in the Seventeenth Century*, in: *States of Knowledge: The Co-production of Science and Social Order*, (ed.) Sheila Jasanoff, London 2004, s. 206–207.

50 V tomto smyslu argumentuje Kinner, aby obhájil originalitu svého systému výuky, že nevychází z Bacona, Herberta z Cherbury či Bisterfelda. Srov. Kinner Hartlibovi, 9. 10. 1647, HP 1/33/16A–16B.

51 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/7B–8A.

52 Srov. E. ASH, *Introduction: Expertise*, s. 10, který obecně pojednává o expertize jako konceptu, jenž je negociovaný a závisí na širším společenském konsenzu.

*lucis*),<sup>53</sup> kteří by měli být povoláni do služeb Hartlibovy informační kanceláře. Kinner pak nabízí své služby, aby celý podnik organizoval nejlépe ve svém rodném Slezsku, neboť v Elblágu je jen cizinec a exulant.<sup>54</sup>

Centrem středoevropské pobočky Hartlibovy kanceláře by měla být Vratislav, která má pravidelné poštovní spojení s Vídní, Krakovem, Gdańskem, Štětínem, Lipskem a Norimberkem. Je tedy nejhodnější pro rozesílání dopisů po celém Německu i do dalších zemí. Zbytky slezské republiky učenců se podle Kinnera shromáždily ve Vratislavi jako v místě azylu, protože na rozdíl od jiných německých měst sužovaných válkou Vratislavi prý nehrozí zničení.<sup>55</sup>

Kinnerův návrh rozšířit Hartlibův projekt institucionalizované informační sítě založené na učené korespondenci do střední Evropy a využít k tomu válkou a exilem vykořeněné skupiny intelektuálů, se nerealizoval. Hartlib si byl patrně vědom toho, že bude obtížné získat v kontextu občanské války finanční podporu od parlamentu i jen pro institucionalizaci původního návrhu, a proto odmítl návrh na vytvoření pobočky ve Slezsku. Nepřestával však přesvědčovat Kinnera, aby přijel do Anglie a zapojil se do přípravy *Office of Address*. To ale zase bylo pro Kinnera z rodinných a pracovních důvodů a v obavách z válečného konfliktu v Anglii těžko proveditelné. Proto v dopise z 9. dubna 1648 navrhuje, že se do práce *Office of Address* zapojí z Nizozemí za předpokladu, že půjde o placenou pozici.<sup>56</sup> To by bylo výhodné i z praktických důvodů, neboť v Nizozemí by mohl žít spolu s rodinou a do Anglie přijet na kratší pobyt. Zároveň však, přestože žádá o práci a finanční podporu (a zároveň se ucházel o mecenát nizozemsko-švédského podnikatele Louise de Geera), opět hrdě zdůrazňuje svou osobní svobodu a intelektuální nezávislost. Cestu však podnikne jedině tehdy, když mu na ni budou poskytnuty prostředky spolu s honorářem za práci.<sup>57</sup>

53 Jedná se o aluzi na J 12, 36; Ef 5, 8; 1 Te 5, 5.

54 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/8A.

55 Kinner Hartlibovi, 19. 7. 1647, HP 1/33/8A–8B: „De Vratislavia demum hoc occurrit. Toto anno hebdomadatim statis diebus inde excurrunt (ac recurrunt) septem (si non plures) hemerodromi, seu tabellarii ordinarii, Viennam, Cracoviam, Dantiscum, Stetinum, Lipsiam, Norimbergam, alio! Esset itaque locus iste, tametsi mediterraneus, ad commercium literarium per omnem Germaniam, et ulterius, colendum, aptissimus. Qviquid etiam literatorum in Silesia adhuc superest, huc confluit, tanquam ad asylum; cui non facile metuenda ruina, ut caeteris Germania urbibus.“

56 Kinner Hartlibovi, 9. 4. 1648, HP 1/33/23B.

57 Kinner Hartlibovi, 9. 4. 1648, HP 1/33/24A–1/33/24B: „Veniam autem, si veniam, (palam pro-testor!) tanquam homo liber; nulli adstrictus, nec adstringendus ad qvipiam; nisi sponte me adstringam: deque reditu ad familiam meam securus. [...] Sed (qvod repeto) citra viatici, salvi

Zdá se, že v červenci 1648 vyjednávání postoupilo tak daleko, že Kinner přijal návrh na zaměstnání v plánované korespondenční kanceláři. Vymínil si však, že bude působit na místě, jež si sám vybere.<sup>58</sup> Podle něj Nizozemci mohou a měli by udělat více pro podporu tohoto plánu. Jsou si totiž velmi dobře vědomi významu informací a komunikace pro politické a obchodní záležitosti.<sup>59</sup> Ani na podzim však korespondenční kancelář nebyla založena, a přestože se Hartlibovi podařilo získat pro Kinnera od několika mecenášů peníze, tento příspěvek měl daleko ke stálému příjmu. Patrně v únoru 1649 Kinner vyhověl Hartlibovu pozvání; po několika týdnech však nečekaně umírá.<sup>60</sup>

Hartlib a Dury Kinnera nepochybně vnímali jako jednoho ze střeoevropských exulantů, kteří by mohli do anglického prostředí vnést neotřelé intelektuální impulzy a přispět k reformě škol a vzdělávání i k etablování jejich projektu *Office of Address*. V náčrtu nedatovaného memoranda (patrně z konce roku 1648) adresovaného „zbožným, urozeným a šlechtným milovníkům vzdělanosti“ Dury popsals Kinnera jako muže, který byl vyhnán z vlasti do exilu, kde je nucen potýkat se s mnohými obtížemi a který nyní žije v Prusku zcela odkázán na zásah prozřetelnosti. Přestože zápasí s existenčními problémy, své didaktické plány dává do služeb veřejnosti. Podporou Kinnera tak potenciální dobrodinci podpoří i všeobecně prospěšnou reformu škol, ba přímo se budou podílet na „obnově zdi našeho zpuštěného Jeruzaléma“.<sup>61</sup>

Příklady dvou exulantů vyhnáných náboženskou perzekucí a válkou z Moravy a ze Slezska ukazují, jak literárně a intelektuálně zdatní jedinci byli schopni spojit narativ vyhnání a pronásledování protkaný biblickými odkazy se sebevědomou rétorikou expertů, kteří si přinášejí z rodných zemí dovednosti a znalosti uplatnitelné v nových domovech či v rámci širšího kontextu evropské republiky učenců. Každý nabízí expertizu v rozdílných sférách vědění: Pergar na poli technologie, Kinner pokud jde o komunikaci. Jejich sebe prezentace a performance role experta vychází z odlišných sociálních východisek. Pergar předkládá příběh šlechtice a politika, který ztratil vše, a musí budovat svou kariéru, živobyti

conductūs, honorandique illas condiciones, tanto itineri me non dabo.“ Srov. G. H. TURNBULL, *Hartlib, Dury and Comenius*, s. 422.

58 Kinner Hartlibovi, 23. 7. 1648, HP 1/33/39A. Srov. G. H. TURNBULL, *Hartlib, Dury and Comenius*, s. 423.

59 Kinner Hartlibovi, 5. 8. 1648, HP 1/33/46A. Srov. G. H. TURNBULL, *Hartlib, Dury and Comenius*, s. 424.

60 G. H. TURNBULL, *Hartlib, Dury and Comenius*, s. 427–431.

61 Rukopisné memorandum „To the ‚Pious‘ Noble and Generous Lovers of Learning“ psané Duryem a opravované a doplňované Hartlibem srov. HP 4/5/4A–5B.



a expertizu pomocí vlastních sil a na základě zkušeností a dovedností, jež nabyli zejména v Nizozemí. Kinner pocházel z měšťanského prostředí a byl patřičně hrdý na své univerzitní vzdělání. Svou expertizu odvozuje ze zkušeností získaných v rámci středoevropských korespondenčních sítí a nabízí své organizační a komunikační schopnosti do služeb Hartlibova projektu. Zdá se, že Hartlib mu zároveň slouží jako vzor, podle něž se sebestylizuje do role „komunikátora“ či zpravodaje vědění. Zatímco Pergar neopomene zdůraznit, že každý z jeho vynálezů překonává dosavadní známé stroje, Kinner píše s hrdostí o slezských učencích a demonstruje své přesvědčení, že by byli pro budování informační sítě napojené na *Office of Address* užitečnější než vzdělanci angličtí. Oba tak reagují dvojím způsobem na otevřenost a vstřícnost anglických intelektuálních kruhů vůči exulantům z kontinentu a zároveň na poptávku po technologických a komunikačních inovacích, jež právě korespondenční sítě umožňující transfer a cirkulaci vědění pomáhaly uvést do praxe.

Pergar vychází vstřícně z poptávky po užitečném vědění formulované v Hartlibově okruhu i mimo něj například v seznamech intelektuálních a technologických desiderat, Kinner přímo reaguje na Hartlibův projekt institucionalizace komunikačních sítí a přenosu vědění, který měl v dobovém chápání mimo jiné uspokojovat potřeby a přání a sloužit veřejnému zájmu.<sup>62</sup> Oba tak ve své korespondenci a dalších písemných projevech demonstrují reciproční osvědčování užitečnosti, jež má zároveň sloužit nikoli jen dvěma stranám zapojeným do intelektuální výměny, nýbrž obecnému prospěchu. Pomáhají tak upevňovat obraz středoevropského exulanta, který s sebou do ciziny přináší něco, co zde chybí. Ono „tajemství moravského tkání“, nebo, vrátíme-li se ke Komenskému, onen zápal pro univerzální reformu, tak přesvědčivě vyjádřený v jeho spise *Prodromus pansophiae*, který nadchl intelektuální veřejnost v Anglii i v řadě dalších zemí. Právě tento spis však nabídl něco zcela jiného, než bylo expertní vědění, a sice projekt nově systematizovaného a reformovaného univerzálního vědění.

62 Zájem o desiderata v Hartlibově okruhu podrobně analyzuje a kontextualizuje V. KELLER, *Knowledge and the Public Interest*, s. 167–198; s. 191–192 o dobových reakcích na *Office of Address*.